Monika Bobako, *Islamofobia jako technologia władzy. Studium antropologii politycznej* [Islamophobia as a technology of power. A study in political anthropology / Исламофобия как технология власти. Изучение политической антропологии], Universitas, Kraków 2017, ss. 415

Książka autorstwa Moniki Bobako „Islamofobia jako technologia władzy. Studium antropologii politycznej” porusza aktualny problem współczesnego świata. Obecny, tzw. kryzys uchodźczy postawił Europę przed wyzywaniem redefinicji tego co europejskie oraz tego co obce. Wraz z ową redefinicją pojawiło się wiele problemów natury etycznej. Została zachwiana idea multikulturalizmu, a także wzrósł poziom postaw ksenofobicznych. Autorka w recenzowanej książce porusza problem islamofobii w Europie, której poziom wzrasta wraz z przybijającym na siłę kryzysem migracyjnym. Monika Bobako, doktor filozofii, biegle posługuje się analitycznymi kategoriami zarówno antropologii, jak i politologii. Jej zainteresowania ogniskują się wokół teorii feminizmu, zagadnień rasy oraz rasizmu, z uwzględnieniem problemów świata postkolonialnego.

Publikacja jest owocem projektu badawczego pt.: „Współczesna humanistyka wobec problemu islamofobii

w Europie”. Inspiracją do podjęcia projektu, którego efektem jest recenzowana książka, była sprawa poznańskiego Minaretu, który miał powstać w 2009 roku, jako instalacja wnosząca niezwykłość w „oswojoną przestrzeń”¹. Projekt nigdy nie został zrealizowany, gdyż spotkał się z ogromnym sprzeciwem, a także przejawem agresji werbalnej kierowanym w stronę wyznawców islamu².

Autorka wychodzi od refleksji nad samym pojęciem islamofobii, a także rasizmu i ich miejsca w antropologii, opatrząc swoje rozmyślenia szerokim tłem teoretycznym związanym z tymi kategoriami, oraz przedstawia własną definicję islamofobii, trafnie zaznaczając, iż wyraza ona nie z tożsamości ofiary, ale z jej powszechnie przyjętego wizerunku. Islamofobia zatem staje się systemem znaczeń, które ugruntowywane są poprzez konstruowanie muzułmańskiego Obcego. Dodatkowo celnie zauważa analogię pomiędzy ksenofobią i islamofobią, definiując tę drugą jako „dominującą obecnie odmianę ksenofobii”³.

¹ M. Bobako, *Islamofobia jako technologia władzy. Studium antropologii politycznej*, Kraków 2017, s. 5.

² Więcej informacji na temat samego projektu, a także dyskusji wokół niego patrz: <http://www.minaret.art.pl>, <http://www.rajkowska.com>.

³ M. Bobako, op.cit., s. 41.

W recenzowanej publikacji doktor Bobako podjęła się wyjaśnienia, skąd czerpią źródło islamofobiczne zachowania. Autorka odwołuje się do kontrowersyjnej publikacji Oriany Fallaci „Wściekłość i duma”, w której została przedstawiona koncepcja zderzenia cywilizacji Zachodu ze światem muzułmańskim, a także zaprezentowano zagrożenia dla Europy Zachodniej wynikające z ekspansji kultury islamu⁴. Podaje także przykład książki Samuela Huntingtona „Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego”, w której autor podejmuje się zdefiniowania nowego ładu na świecie po okresie Zimnej Wojny⁵. Na podstawie obydwu publikacji umiejętnie przedstawia korzenie europejskiej niechęci wobec islamu. Dodatkowo poprzez ciekawe nawiązanie do kategorii „tradycji wynalezionej” Erica Hobsbawna, Bobako przeanalizowała kształtowanie się „tożsamości muzułmańskiej”. Autorka celnie zauważa, jak świat zachodni stworzył „tożsamość muzułmanina”, nazywając to „procesem stopniowego konstruowania muzułmanów w Europie”⁶. Słusznie przy tym podkreśla brak jednorodnej tożsamości w świecie islamu, zwracając chociażby uwagę na rozbieżności na płaszczyźnie religii. Bobako zwraca także uwagę na różnice pomiędzy muzułmanami w Eu-

ropie, z których nie wszyscy są potomkami imigrantów z Bliskiego Wschodu. W swoich rozważaniach porusza również problem islamofobicznej narracji wynikającej ze stworzonego wizerunku „imigranta-muzułmanina”, który nie asymiluje się w społeczeństwie demokratycznym, lecz jedynie czerpie korzyści socjalne. Autorka w bardzo interesujący sposób analizuje wpływ rozwoju kapitalizmu na wzrost islamofobii w Europie, ukazując przy tym analogie pomiędzy dwudziestowiecznym antysemityzmem, który również wyrastał z kapitalizmu, a współczesną islamofobią.

W publikacji bardzo ciekawe jest porównanie zjawiska islamofobii do zjawiska antysemityzmu. Autorka trafnie doszukuje się pewnych zbieżności w konstruowaniu obydwu przejawów ksenofobii. Za pomocą analizy różnych form wrogości wobec Żydów na przestrzeni lat, klarownie zaprezentowała jak łączą się one z kategoriami rasy, religii czy etniczności. Swoją refleksję pogłębiła analizą współczesnych koncepcji „rasy” i „religii”, które stały się instrumentami klasyfikacji społecznej, a także narzędziem wytwarzania kategorii obcości i Innego. Bazując na wcześniejszych rozważaniach, autorka przedstawia mechanizm „urasowienia” muzułmanów przez środowisko europejskie.

Moją uwagę szczególnie zwróciła analiza tworzenia się europejskiej tożsamości w oparciu o obcych – Żyda i Araba/ żyda i muzułmanina, która doprowadza do antyżydowskich oraz

⁴ O. Fallaci, *Korzenie nienawiści*, Warszawa 2003.

⁵ S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2011.

⁶ M. Bobako, op.cit., s. 87.

antymuzułmańskich postaw. Autorka w przemyślany i rzetelny sposób ukazuje więzi, które w europejskim wyobrażeniu łączyły te grupy na przestrzeni wieków oraz prezentuje ich ewolucję, aż do momentu zerwania. Wychodząc od analizy orientalizmu, autorka słusznie zauważa analogię pomiędzy tym zjawiskiem a antysemityzmem, argumentując, iż są one dyskursami europejskiej dominacji. W swojej obszernej analizie więzi „judeo-islamskiej” autorka sięga do źródeł historycznych, ukazujących pewien związek pomiędzy żydami i muzułmanami, a także przedstawia jej wizerunek w sztuce i literaturze europejskiej – odnotowując demonizowanie obu grup w percepcji chrześcijańskiej. Został również przedstawiony proces rozerwania więzi „judeo-islamskiej” za sprawą ruchu syjonistycznego, który był dla Żydów próbą włączenia się do historii jako odrębnego bytu, niezwiązanym ze światem odległego Wschodu, który jednocześnie przyniósł redefinicję tego co „żydowskie” i tego co „muzułmańskie” w dyskursie europejskim. Poprzez analizę powojennego procesu politycznego i etycznego przepracowania Holocaustu, wnikliwie zgłębia jak antysemityzm z idei politycznej przekształcił się w przejaw ksenofobii. Bobako do swojej refleksji włącza problem konfliktu palestyńskiego i jego wpływu na współczesne postrzeganie muzułmanów w Europie w dobie kryzysu uchodźczego. Autorka omawia powstanie, a także rozwój ksenofobicznych postaw wśród Palestyńczyków, jak i Żydów za-

mieszkujących Izrael. Trafnie identyfikuje fenomen „nowego antysemityzmu”, który jest pokłosiem konfliktu palestyńsko-izraelskiego. Jak zauważa autorka, przestaje on być domeną prawicowych ugrupowań, ale występuje powszechnie zarówno w ramach społeczności muzułmańskiej jak i lewicowych ugrupowań antyglobalistycznych. Dodatkowo wartym odnotowania jest fakt zatarcia się granic pomiędzy antysemityzmem – rasistowską postawą, a antysyjonizmem – krytyką politycznego projektu. Oprócz tego, na podstawie analizy treści interesującego zbioru esejów „W imię Innego. Antysemita twarz lewicy” autorstwa Alaina Finkielkrauta, autorka zwraca uwagę na stworzenie wizerunku muzułmanina-antysemitę, który nie wpisuje się w kontekst kultury europejskiej. Ponadto podkreśla proces symbolicznego zasymilowania się Żydów w ramy kultury europejskiej, stawiając ich w opozycji do Inności, jaką niosą ze sobą muzułmanie.

Wśród opisywanych przez Bobako problemów, znalazła się również refleksja nad rolą feminizmu oraz kobiet w dyskursie islamofobicznym. Autorka w interesujący sposób, z dwóch perspektyw, ukazuje instrumentalną rolę kobiety w dyskursie islamofobicznym. Z jednej strony obnaża przedmiotowe wykorzystanie wizerunku Europejki przez ugrupowania prawicowe, które przedstawiają Europejkę jako kobietę, którą należy bronić przed „muzułmańskim gwałcicielem”, przy okazji podkreślając jej rozwiązłość i uległość wobec

urody imigrantów, jednocześnie zarzucając jej emancypację i zerwanie z tradycją, za czym idzie upadek europejskiej cywilizacji. Z drugiej strony autorka zwraca uwagę na zachodni dyskurs związany z prawami kobiet w krajach arabsko-muzułmańskich, które należy wyzwolić spod patriarchalnego jarzma. Została również podjęta refleksja nad miejscem chusty (hidżabu) w dyskursie islamofobicznym. Autorka zwięźle analizuje głównie kontrowersje związane z chustą we Francji i byłych koloniach francuskich. Porusza również kwestię dyskryminacji kobiet i społeczności nieheteroseksualnych w kulturze islamu oraz ich wpływie na wzrost islamofobii. Dodatkowo Bobako porusza ważny problem związany z polską debatą feministyczną, która również przybiera islamofobiczny wydźwięk. Autorka celnie zauważa związek feministek z kolonializmem i pewną orientalizację ich dyskursu. Również przedstawia stosunek feminizmu do religii, a także refleksję nad myślą postkolonialną i porównanie jej z ideologią feministyczną.

W książce została również zaprezentowana refleksja nad polskim dyskursem publicznym, który rozwinął się wraz z tzw. kryzysem uchodźczym. Autorka koncentruje się głównie na analizie tekstów Pawła Lisieckiego, czyli redaktora naczelnego jednego z polskich tygodników. Bazując na jego książce „Dżihad i samozagłada Zachodu”, Bobako analizuje rolę Kościoła we współczesnym dyskursie islamofobicznym, zwracając uwagę na fundamentalizm

katolicki. Autorka przyrównuje go wręcz do ideologii lefebrystów. Analizie poddana została również interpretacja książki Michela Houellebecqa dokonana przez Pawła Lisieckiego, w której to autor ostro skrytykował islam, doszukując się na podstawie treści książki zagrożeń ze strony tej religii.

Autorka dodatkowo trafnie analizuje polską islamofobię, którą głównie przypisuje prawicowym ugrupowaniom. Według Bobako jest ona formą sprzeciwu wobec zmian, z jakimi utożsamiana jest Unia Europejska, takimi jak polityka multikulturalizmu czy postawa liberalna. Autorka celnie zauważa, iż polska islamofobia jest aberracją, gdyż de facto odsetek wyznawców islamu w Polsce jest znikomy. Stała się ona jednak pewną „technologią władzy”, która za pomocą manipulacji strachem przed „innym”, stanowi skuteczny instrument polityczny służący do konsolidacji wspólnoty narodowej.

Swoje rozważanie autorka zamyka pytaniem – „Czy Europa może przetrwać bez islamu?”. Bobako konstatuje, iż percepcja islamu oraz zjawisko islamofobii stały się domeną zarówno prawicowego jak i lewicowego populizmu, zostały wplecione w ramy debaty feministycznej, a także dyskusje w Kościele Katolickim. Mechanizmy te kształtują, rzeczywistość do tego stopnia, że – zdaniem autorki – obecnie Europa nie może istnieć bez islamu, gdyż stał się on nieodłącznym elementem europejskiego dyskursu zarówno politycznego, jak i społecznego.

Reasumując, książka „Islamofobia, jako technologia władzy. Studium z antropologii politycznej” jest interesującą publikacją, w której autorka w innowacyjny sposób odnosi się do tytułowego zjawiska w oparciu o dogłębną analizę dostępnych materiałów. Książka Bobako zasługuje na uwagę, również ze względu na niewielką ilość publikacji poruszających temat islamofobii. Jej refleksja została oparta na obszernych analizach teoretycznych. Autorka w swojej publikacji operuje wieloma kategoriami z zakresu politologii, filozofii, czy antropologii. Przedstawia szczegółowe tło historyczne, wykorzystując przy tym również dzieła sztuki i literatury, co pozwala jej przedstawić pełny obraz europejskiej islamofobii. Książka Bobako stanowi bardzo cenną pozycję dla wszystkich osób zajmujących się badaniami nad ksenofobią, islamofobią czy antysemityzmem, gdyż zawiera ogromne zaplecze metodologiczne i historyczne. Dodatkowym atutem książki jest jej schematyczny podział, który w znakomity sposób porządkuje wielość wątków, dzięki czemu czytelnik nie gubi się w rozważaniach autorki. Publikacja jest godna polecenia również studentom politologii, ponieważ posiada solidne zaplecze metodologiczne. Ponadto w kompetentny, a zarazem przystępny sposób, omawia aktualne zjawisko, które odgrywa ważną rolę w budowaniu populistycznych narracji w wielu europejskich ugrupowaniach politycznych.

Bibliografia

- Bobako M., , *Islamofobia jako technologia władzy. Studium antropologii politycznej*, Kraków 2017.
- Fallaci O., *Korzenie nienawiści*, Warszawa 2003.
- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2011.

mgr Katarzyna Wasiak
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Składowa 43
90–127 Łódź

Ahmet Burak, Natalia Gburzyńska (red.), *Turcja w XXI wieku. 21. Yüzyıl-da Türkiye* [Turkey in the XXI century / Турция в XXI веке], Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, ss. 260

Prawda o Turcji

O Turcji ostatnio wiele się pisze i mówi w aspekcie odgrywania coraz większej roli i w świecie i w regionie. Książka zawiera rozdziały o różnych problemach tego państwa, pióra zajmujących się